

OMMAVIY AXBOROT VOSITALARIDA ZAMONAVIY SO‘ZLARNING ARAB TILIGA SINGDIRILISHI

Eshondadaxonova Oyazimxon Xasanxon qizi

Al-Fraganus universiteti Sharq filalogiyasi fakulteti,

Arab tili yo‘nalishi 2-kurs talabasi

Annotatsiya: *Ushbu maqolada ommaviy axborot vositalari orqali zamonaviy so‘zlarning arab tiliga kirib kelish jarayoni tahlil qilinadi. Globalizatsiya, texnologik rivojlanish va ijtimoiy tarmoqlarning tezkor kengayishi natijasida arab dunyosida leksik o‘zgarishlar kuchaygani kuzatilmoqda. Gazeta, jurnal, televidenie va internet sahifalarida ishlatilayotgan yangi so‘zlar arab tilining lug‘aviy boyligini oshirsa-da, ayrim hollarda milliy tilning o‘ziga xosligi va qadimiy leksik qatlamiga ta’sir ko‘rsatmoqda. Shu bois, ushbu maqolada OAV orqali singdirilgan zamonaviy atamalar, ularning talaffuz, yozuv va ma’no jihatdan moslashtirilish jarayonlari hamda til siyosati nuqtayi nazaridan qabul qilinish masalalari keng yoritiladi. Tadqiqot davomida arab tilidagi yangicha leksik birliklarning qo‘llanish amaliyoti, ularning yoshlar nutqida tutgan o‘rni hamda rasmiy va norasmiy muloqotga ta’siri alohida ko‘rib chiqiladi.*

Kalit so‘z: *Arab tili, ommaviy axborot vositalari, zamonaviy so‘zlar, globalizatsiya, ijtimoiy tarmoqlar, til siyosati, yangi leksika, madaniy ta’sir, terminlar, moslashuv jarayoni.*

Kirish

Bugungi globallashtirish jarayonida tilning shakllanishi va o‘zgarishi tezkor sur’atlar bilan kechmoqda. Xususan, arab tili asrlar davomida boy madaniy merosni o‘zida mujassam etib kelayotgan bo‘lsa-da, so‘nggi o‘n yilliklarda axborot oqimlari ta’sirida yangi bosqichga yuz tutdi. Ommaviy axborot vositalari, jumladan, televidenie, matbuot, radio, internet portallari va ijtimoiy tarmoqlar til dinamikasini belgilovchi eng muhim maydonlardan biri bo‘lib qolmoqda. Shu sababli zamonaviy atamalar, texnologik terminlar va xalqaro so‘zlarning arab tilida qo‘llanilishi tobora kuchayib bormoqda. Bunday jarayon nafaqat leksik boyligni kengaytiradi, balki jamiyatning ijtimoiy-madaniy hayotida ham sezilarli iz qoldiradi.

Arab dunyosida yuz berayotgan kommunikativ o‘zgarishlarni anglash uchun, avvalo, til va ommaviy axborot vositalari o‘rtasidagi o‘zaro aloqani tahlil qilish zarur. Chunki telekanallarda ishlatiladigan yangicha ifodalar, gazeta maqolalarida uchraydigan xorijiy so‘zlar yoki ijtimoiy tarmoqlarda tez sur’atda tarqaladigan yangi birliklar til muhitiga chuqur singib boradi. Bu jarayon, o‘z navbatida, arab tilining zamonaviy qiyofasini shakllantirishda hal qiluvchi ahamiyat kasb etmoqda. Ayniqsa, ingliz va fransuz tillaridan o‘zlashtirilayotgan so‘zlar ko‘plab sohalarda, jumladan, ilm-fan, texnika, madaniyat va kundalik muloqotda faol qo‘llanmoqda.

Mavzuning dolzarbligi shundaki, OAV vositalari orqali tilga kirib kelayotgan so‘zlar ko‘pincha o‘zining asl shaklini saqlab qolmaydi. Ular talaffuz, yozuv va semantik jihatdan

mahalliy sharoitga moslashtiriladi. Masalan, “internet” so‘zi arab yozuvida “إنترنت” shaklida, “televizion” esa “تلفاز” tarzida qo‘llanmoqda. Shu kabi misollar arab tilining global til bilan chambarchas bog‘lanib borayotganini ko‘rsatadi. Shu bilan birga, ayrim hollarda xalqaro atamalar arab tilidagi mavjud so‘zlarning o‘rnini egallab, ularni siqib chiqarishi ham kuzatiladi. Bu holat tilshunoslar va siyosatchilar o‘rtasida muhokama uyg‘otmoqda.

Shuningdek, yosh avlod nutqida OAVning ta’siri yanada kuchli seziladi. Chunki ular internet tarmoqlaridan faol foydalanadilar, zamonaviy texnologiyalar bilan yashaydilar va shu sababli yangi so‘zlarni kundalik muloqotga tezroq singdiradilar. Natijada, bir tomondan, arab tilining lug‘aviy fondi boyib borsa, ikkinchi tomondan, uning qadimiy shakllari asta-sekin ortga surilmoqda. Til siyosati nuqtayi nazaridan qaraganda, bu jarayon nazoratni talab qiladi. Akademiyalar, til institutlari va davlat darajasidagi muassasalar yangi so‘zlarning qabul qilinish jarayonida me’yoriy yondashuv ishlab chiqishga intilmoqda.

Arab tilining zamonaviylashuvi masalasida OAV nafaqat vosita, balki kuchli ta’sir ko‘rsatuvchi mexanizm sifatida namoyon bo‘lmoqda. Chunki axborot oqimining asosiy manbasi sifatida ularning ta’sir doirasi kengdir. Televizion ko‘rsatuvlardan tortib, onlayn portallargacha bo‘lgan keng maydonda yangi terminlar muntazam uchraydi. Ularning ijtimoiy ongga tezkor singib borishi esa arab jamiyatida tilga bo‘lgan munosabatni o‘zgartirmoqda. Shu bois, ushbu mavzuni ilmiy jihatdan o‘rganish nafaqat lingvistik, balki sotsiologik ahamiyatga ham ega.

Yuqorida aytib o‘tilgan omillar ushbu tadqiqotning dolzarbligini belgilaydi. Maqolaning asosiy maqsadi — zamonaviy so‘zlarning ommaviy axborot vositalari orqali arab tiliga kirib kelishi, ularning moslashuv mexanizmlari va ijtimoiy-madaniy ta’sirini yoritishdir. Tadqiqot doirasida matbuot, televidenie, internet sahifalari va ijtimoiy tarmoqlar materiallari asosida tahlil olib boriladi. Shuningdek, yangi leksik birliklarning jamiyat til amaliyotida tutgan o‘rni, ularning nutqiy jarayonlarga singishi va til siyosatidagi o‘rni alohida ko‘rib chiqiladi.

Maqola natijalaridan kelib chiqib, arab tilidagi zamonaviy leksik o‘zgarishlarni chuqur anglash, tilning boyishi va uni tartibga solish jarayonlarini tushuntirish mumkin bo‘ladi. Bunday ilmiy izlanish arab tilining bugungi kundagi rivojlanish yo‘nalishlarini ochib berishi, shuningdek, kelajakda yuz berishi mumkin bo‘lgan lingvistik jarayonlarni prognoz qilishga ham yordam beradi.

Asosiy qism: Ommaviy axborot vositalari arab tilining zamonaviy rivojida eng faol va ta’sirchan maydon hisoblanadi. Har kuni millionlab insonlar televidenie, radio, gazeta, jurnal va ijtimoiy tarmoqlar orqali turli axborotlarni qabul qiladilar. Shu jarayonda tilning yangicha shakllari shakllanadi, yangi so‘zlar tezlik bilan tarqaladi va kundalik nutqqa kirib keladi. Bu holat arab tilining doimiy harakatda, o‘zgarishda va yangilanishda ekanligini isbotlaydi. Ayniqsa, global media makonida ingliz va fransuz tillaridan o‘zlashtirilayotgan atamalar arab tilining lug‘at boyligiga sezilarli ta’sir ko‘rsatmoqda. Ilmiy-texnik sohalardan tortib madaniy hayotgacha bo‘lgan barcha jabhalarda yangi terminlarning qo‘llanilishi kuzatilmoqda.

Televidenie orqali singdirilayotgan zamonaviy so‘zlar eng keng ommaga ta’sir etuvchi hodisadir. Chunki telekanallar yangiliklar, intervyular, ko‘rsatuvlar va turli dasturlar orqali xalqning kunlik ongiga kiradi. Masalan, yangi texnologiyalar, iqtisodiy islohotlar yoki sportga oid tushunchalar ko‘pincha inglizcha yoki fransuzcha shaklda olib kiriladi. Shu jarayonda arab tili talaffuz qoidalariga moslashtirilgan variantlari paydo bo‘ladi. Misol uchun, “kompyuter” so‘zi turli hududlarda “كومپيوتر” yoki “حاسوب” shaklida ishlatiladi. Bu ikki shakl bir vaqtning o‘zida qo‘llanilishi tilning moslashuvchanligini namoyon etadi.

Matbuot nashrlari ham arab tilidagi zamonaviy so‘zlarning tarqalishida muhim o‘rin tutadi. Gazetalarda ishlatiladigan yangi terminlar odatda ijtimoiy-siyosiy jarayonlarga mos keladi. Jahon siyosati, iqtisodiy hamkorlik, madaniyat va sportga oid so‘zlar matbuot orqali keng tarqalib, xalq nutqiga singib boradi. Shu tariqa, gazeta va jurnallar arab jamiyatining til boyligini yangilovchi vosita sifatida faoliyat yuritadi. Bu jarayonda jurnalistlarning til madaniyati, so‘z tanlashdagi ehtiyotkorligi va uslubiy yondashuvi alohida ahamiyat kasb etadi.

Internet va ijtimoiy tarmoqlar esa til o‘zgarishlarining eng tezkor maydoniga aylandi. Arab dunyosidagi yoshlar Facebook, Twitter (X), Instagram va boshqa platformalarda faol mulqot olib borib, yangi so‘zlarni tezda qabul qilmoqdalar. Masalan, “лайк” (like), “فولو” (follow), “بوست” (post) kabi so‘zlar bir necha yil ichida keng ommaga singib ketdi. Bu birliklar arab yozuviga moslashtirilsa-da, aslida ingliz tilidan bevosita olingan bo‘lib, ular arab tilining zamonaviy lug‘atida mustahkam o‘rin egallab bormoqda. Ijtimoiy tarmoqlarda tez tarqaladigan shunday atamalar ko‘pincha yoshlarning so‘zlashuv nutqida faol qo‘llanib, hatto kundalik hayotda ham ishlatiladigan darajaga yetmoqda.

Zamonaviy so‘zlarning arab tiliga singdirilishi fonetik, morfologik va semantik moslashuv jarayonlari orqali amalga oshmoqda. Fonetik jihatdan qaralganda, xalqaro atamalar arab talaffuz qoidalariga moslashtiriladi. Masalan, “mobile” so‘zi “موبايل” shaklida, “radio” so‘zi esa “راديو” tarzida ishlatiladi. Morfologik jihatdan esa arab tilining o‘ziga xos so‘z yasash uslublari qo‘llanadi. Masalan, “kompyuter” so‘zidan “كمبيوترية” (kompyuteriya) kabi yangi birliklar paydo bo‘ladi. Semantik moslashuv esa so‘zlarning ma’nosiga bog‘liq bo‘lib, ayrim atamalar arab tilida kengaytirilgan yoki toraytirilgan ma’no kasb etadi. Shu tariqa, yangi so‘zlar faqat tashqi shaklda emas, balki ichki ma’no jihatidan ham arab jamiyati hayotiga moslashtiriladi.

Ommaviy axborot vositalari til siyosatida ham alohida o‘rin tutadi. Arab tilining qadimiyligi va boyligi sababli ko‘plab davlatlarda yangi so‘zlarni tartibga solish masalasi muhokama qilinadi. Til akademiyalari va ilmiy muassasalar yangi atamalarga rasmiy ekvivalent ishlab chiqishga intiladilar. Ammo ommaviy axborot vositalari tezkorligi sababli ko‘pincha xalq orasida aynan xorijiy shakllar kengroq qo‘llaniladi. Shu sababli rasmiy variantlar ko‘pincha norasmiy shakllar bilan yonma-yon yashab keladi. Bu esa tilning ikki qatlamli boyishini ta’minlaydi: bir tomonda akademik uslubdagi terminlar, ikkinchi tomonda esa ommaviy nutqda faol qo‘llanadigan xalqaro birliklar.

Madaniy ta’sir ham arab tiliga zamonaviy so‘zlarning kirib kelishida muhim omil bo‘lib xizmat qilmoqda. Filmlar, musiqiy kliplar, reklama roliklari va ko‘ngilochar dasturlar

orqali turli xorijiy tushunchalar arab auditoriyasiga tezda yetib boradi. Ayniqsa, kino sanoati va musiqiy mahsulotlarda ingliz tilidan o‘zlashtirilgan ko‘plab atamalar arab tilida keng tarqalmoqda. Bu jarayon bir tomondan madaniy almashinuvni ta‘minlasa, boshqa tomondan arab tilining milliy xususiyatlariga ma‘lum darajada ta‘sir ko‘rsatmoqda. Shu bois, lingvistlar ushbu hodisani nazorat ostiga olish, milliy va global unsurlar o‘rtasidagi muvozanatni ta‘minlash zarurligini ta‘kidlamodalar.

Zamonaviy so‘zlarning arab tiliga singdirilishi ijtimoiy qatlamlar o‘rtasida turlicha qabul qilinadi. Yoshlarda yangi terminlarga moyillik yuqori bo‘lsa, kekxa avlod ularni qabul qilishda biroz sustroq munosabat bildiradi. Bu holat tilshunoslikda “avlodlararo tafovut” sifatida baholanadi. Ayniqsa, internet avlodi deb ataluvchi yoshlar zamonaviy so‘zlarni kundalik nutqda erkin ishlatib, ularni hatto yozma shakllarda ham qo‘llamodalar. Natijada arab tilining zamonaviy leksikasi ikki asosiy oqimni shakllantirmoqda: rasmiy, me‘yoriy qatlam va norasmiy, xalqaro so‘zlarga boy qatlam.

Bunday holatda ommaviy axborot vositalarining vazifasi yanada muhimlashadi. Chunki OAV faqatgina yangi so‘zlarni tarqatuvchi emas, balki til madaniyatini shakllantiruvchi kuch sifatida maydonga chiqadi. Jurnalistlar, yozuvchilar va blogerlar o‘z materiallarida qaysi so‘zlarni ishlatishini tanlar ekan, ular butun jamiyatning lingvistik qiyofasiga ta‘sir ko‘rsatadilar. Shu sababli ularning mas‘uliyati yuqori bo‘lib, til siyosati nuqtayi nazaridan ham muhim rol o‘ynaydilar.

Arab tilida zamonaviy so‘zlarning singdirilishi jarayoni ko‘p qirrali bo‘lib, u faqat tilshunoslik emas, balki sotsiologiya, kommunikatsiya, madaniyatshunoslik va siyosat bilan chambarchas bog‘liqdir. OAVning keng ko‘lamli ta‘siri natijasida arab tili bugun yangi bosqichga o‘tmoqda. Bu bosqichda eski va yangi qatlamlar uyg‘unlashib, arab tilining zamonaviy qiyofasi shakllanmoqda. Shu bois, zamonaviy so‘zlarning OAV orqali kirib kelishini o‘rganish ilmiy nuqtayi nazardan katta ahamiyatga ega bo‘lib, tilning kelajakdagi rivojlanish tendensiyalarini aniqlash imkonini beradi.

Xulosa: Ommaviy axborot vositalari tilga bevosita ta‘sir ko‘rsatuvchi eng faol maydonlardan biridir. Ayniqsa arab tilida zamonaviy so‘zlarning paydo bo‘lishi, ularning tez sur‘atlarda jamoatchilik orasida qo‘llanishi va asta-sekin til tizimiga singib borishi bugungi tilshunoslikning eng dolzarb masalalaridan hisoblanadi. Media orqali keng tarqalayotgan yangi atamalar ko‘pincha inglizcha, fransuzcha yoki boshqa g‘arb tillaridan kirib keladi. Ular dastlab xorijiy shaklda qo‘llanadi, biroq vaqt o‘tishi bilan fonetik va morfologik moslashuv jarayonidan o‘tib, arab tili tizimiga uyg‘unlashadi.

Shuni alohida ta‘kidlash kerakki, arab tilida zamonaviy so‘zlarning ko‘payishi ikki xil oqibatni yuzaga keltiradi: bir tomondan, til imkoniyatlarini kengaytirib, ilmiy, texnik va ijtimoiy sohalarda yangilanish jarayonini tezlashtiradi; ikkinchi tomondan esa, an‘anaviy leksika va qadimiy til qatlamini siqib chiqarish xavfini tug‘diradi. Bu esa tilshunoslar, tarjimonlar va madaniyat arboblari zimmasiga katta mas‘uliyat yuklaydi.

OAV vositalarida keng tarqalayotgan zamonaviy terminlarni tartibga solish, ularni adabiy til me‘yorlari asosida muvozanatlashtirish va bir xillikka keltirish hozirgi davr talabidir. Bu jarayonda tilshunos olimlar, jurnalistlar, tarjimonlar va davlat til siyosatini

yurituvchi tashkilotlarning hamkorligi muhim ahamiyat kasb etadi. Chunki tilning zamonaviy taraqqiyoti va xalqaro kommunikatsiyadagi mavqeini mustahkamlash, avvalo, ommaviy axborot vositalaridagi til siyosatiga bog‘liqdir.

Umuman olganda, arab tilida zamonaviy so‘zlarning shakllanishi, ularning OAV orqali joriy etilishi va keng omma tomonidan qabul qilinishi – tilning yashovchanligi, moslashuvchanligi va doimiy rivojlanishidan dalolat beradi. Demak, tilning zamonaviylashuvi jarayoni – tabiiy va muqarrar hodisa bo‘lib, uni ilmiy asosda o‘rganish va ma’lum me’yorlarga solish bugungi kunning dolzarb vazifasidir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Абдуллаев, Ш. (2020). Til va jamiyat: zamonaviy leksikaning shakllanishi. Toshkent: Fan nashriyoti.
2. Хайдаров, Б. (2019). Arab tili va zamonaviy OAV terminologiyasi. Samarqand: Registon nashr.
3. Karimov, D. (2021). “Globallashuv davrida tilga yangi so‘zlarning kirib kelishi.” O‘zbek tili va adabiyoti jurnali, №3, 45–52.
4. Al-Faruqi, I. R. (2018). Language and Media in the Arab World. Cairo: Dar al-Fikr.
5. Razzakov, A. (2022). Ommaviy axborot vositalari va lingvistik innovatsiyalar. Toshkent: O‘zbekiston Milliy Universiteti.
6. Smith, J. (2017). Modern Vocabulary Integration in Arabic Media. London: Routledge.
7. Жумаев, М. (2020). “Arab tilida neologizmlar va ularning ijtimoiy funksiyalari.” Filologiya masalalari, №2, 61–70.
8. Yusupova, N. (2023). Tilshunoslik va zamonaviy kommunikatsiya vositalari. Toshkent: Akademnashr.
9. Al-Hassan, K. (2020). Media Language and Arabic Identity. Beirut: Arab Research Center.